

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา

5.1 บทสรุปคนชายขอบกับกระบวนการสร้างเวทีการต่อสู้เพื่อการแย่งชิงทรัพยากร

การศึกษาเรื่อง คนชายขอบ กระบวนการสร้างเวทีการต่อสู้เพื่อแย่งชิงทรัพยากร กรณีความเคลื่อนไหวของชาวปกาเกอญอในเชียงใหม่ครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจถึงบริบทเงื่อนไขของความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในสังคม และกระบวนการสร้างเวทีการต่อสู้ของคนชายขอบและเงื่อนไขต่างๆ ในการเข้าถึงทรัพยากรท้องถิ่น ตลอดจนการอ้างหลักการ ความชอบธรรมของแต่ละฝ่ายในการเข้าถึงทรัพยากร ในบริบทของการขยายอำนาจรัฐ ระบบตลาดแบบทุนนิยม และกระแสการกดดันจากแนวคิดการอนุรักษ์กระแสหลัก

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าในบริบทความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรในเขตอำเภอจอมทองเกิดขึ้นจากประเด็นความขัดแย้งหลัก คือ ความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำ ความขัดแย้งเรื่องการทำไร่เลื่อนลอยและการใช้พื้นที่ป่า และประเด็นไฟฟ้า ซึ่งความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรดังกล่าวเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจทางสังคม 4 กลุ่ม คือ รัฐ คนพื้นราบ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน คนพื้นที่สูงปกาเกอญอ ภายใต้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น พบว่า คนพื้นที่สูงปกาเกอญอได้ถูกกระทำให้กลายเป็น “คนชายขอบ” ที่สูญเสียอำนาจและความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากร โดยมีกระบวนการทำให้กลายเป็นคนชายขอบ 3 กระบวนการคือ

กระบวนการแรก การขยายอำนาจของรัฐในการเข้าควบคุมทรัพยากรผ่านเครื่องมือในการกำหนดนโยบายและกฎหมายควบคุมพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การออกนโยบายที่เน้นการอนุรักษ์ป่าและเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับประเทศ ทำให้รัฐออกกฎหมายประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ เขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่ป่าต้นน้ำ และการขยายพื้นที่ป่าภายใต้แนวคิดกรรมสิทธิ์ของรัฐ ที่รัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งประเทศ โดยปฏิเสธสิทธิตามประเพณีและการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันกับป่ามายาวนานของชนพื้นที่สูง การออกนโยบายและกฎหมายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชนพื้นที่สูงชาวปกาเกอญอ ถูกกีดกันออกจากการใช้ประโยชน์จากป่าที่เคยดำรงวิถีชีวิตอยู่มายาวนาน พื้นที่ทำกินถูกจำกัด การทำไร่หมุนเวียนกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย และชาวปกาเกอญอกลายเป็นผู้ละเมิดกฎหมายและถูกจับกุม

นอกจากนี้ การที่รัฐใช้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เข้าไปกำหนดการจัดการพื้นที่ป่าบนพื้นฐานวิธีคิดที่แยกคนออกจากป่าเป็นการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชาวปกาเกอญอจากเดิมที่เคยดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติมาโดยตลอด

กระบวนการที่สอง คือ กระบวนการพัฒนาตามกระแสหลักที่ทำการปิดล้อมชุมชนปกา เกอญอให้ตกอยู่ภายใต้กระแสการพัฒนาที่ต้องเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต วิถีวัฒนธรรมจากระบบการผลิตเพื่อการยังชีพและวิถีชีวิตที่เคยอยู่กับป่า พึ่งพิงป่าและธรรมชาติไปสู่ระบบการผลิตแบบเชิงพาณิชย์และต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกมากขึ้นจนไม่สามารถกำหนดวิถีชีวิตและความมั่นคงในชีวิตของตนเองได้

และกระบวนการที่สาม คือ กระบวนการสร้างมายาภาพให้เกิดอคติทางชาติพันธุ์ทำให้ชาวปกากะญอกลายเป็น "คนอื่น" ในสังคมไทย กระบวนการดังกล่าวกระทำผ่านขั้นตอนการจำแนกความแตกต่างทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็พยายามผนวกกลืนชาวปกากะญอให้รวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นคนไทย การกล่าวอ้างว่า ชาวปกากะญอเป็นชาวเขาผู้ "เผ่าป่า" "ชาวเขาทำลายป่าต้นน้ำ" และ "ชาวเขาไม่ใช่คนไทย" เป็นการสร้างภาพลักษณ์บนความคิดของการอคติทางชาติพันธุ์ด้วยกันทั้งสิ้น

ด้วยกระบวนการทั้งสามกระบวนการส่งผลให้ชุมชนปกากะญอถูกเบียดขับออกจากการจัดการทรัพยากรและถูกจำกัดสิทธิการใช้พื้นที่ป่าและทรัพยากร รวมทั้งไร้อำนาจ ถูกกีดกันและปิดกั้นโอกาสต่าง ๆ กลายเป็นคนชายขอบในการจัดการทรัพยากร

นอกจากนี้ ในงานศึกษายังพบว่า ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรป่าของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ผ่านกระบวนการทำให้กลายเป็นคนชายขอบนั้น สะท้อนให้เห็น ต่างฝ่ายต่างใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ และกระบวนการในการสร้างภาพลักษณ์เพื่ออ้างสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรป่า ดังนั้น "พื้นที่ป่า" จึงกลายเป็นเวทีการต่อสู้ของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่พยายามเข้ามาแย่งชิงการนิยามความหมายเพื่ออ้างสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรในสถานการณ์ที่ทรัพยากรเริ่มมีความขาดแคลนลง

ในเวทีการต่อสู้นี้ ชุมชนปกากะญอไม่ได้ยอมจำนนต่อสถานการณ์การถูกทำให้เป็นคนชายขอบที่ถูกกีดกันสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรแต่เพียงฝ่ายเดียว ในทางตรงกันข้าม ชาวปกากะญอได้พยายามปรับตัว ต่อสู้ ตอบโต้ ต่อรอง โดยอาศัยยุทธวิธีด้านการเมืองนิเวศ (political Ecology) ด้วยการนำเสนอภาพชาวปกากะญอในฐานะผู้อนุรักษ์ป่าและผู้ปกป้องป่า ที่มีวัฒนธรรม ความรู้และภูมิปัญญาผูกพันแนบแน่นกับปามายาวนาน

การนำเสนอภาพอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ดังกล่าวต่อสังคมภายนอกในสถานการณ์การขยายตัวของแนวคิดการเมืองเชิงนิเวศ ที่มองปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในโลกว่าเป็นผลพวงมาจากปัญหาทางด้านโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง กระแสจากสังคมโลกที่เริ่มมองปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาระดับโลกมากกว่าประเทศใดประเทศหนึ่งหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ตลอดจนการขยายตัวของแนวคิดใน

การพัฒนาและบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทำให้คนส่วนใหญ่หันมาให้ความสนใจกับบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน สถานการณ์การขยายตัวของการเมืองนี้เองที่เปิดเวทีและพื้นที่ทางสังคมให้การสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ใหม่ๆ ของคนชายขอบชาวปกากะญอในฐานะผู้นุรักษ์และผู้ปกป้องป่า ที่มีวัฒนธรรม ความรู้และภูมิปัญญาของตนเองผูกพันกับปามายาวนาน

ในการนำเสนอภาพลักษณ์ในฐานะผู้นุรักษ์ของชาวปกากะญอบน "เวทีต่อสู้" เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเองในการเข้าถึงทรัพยากรนั้น มีกระบวนการในทางปฏิบัติ คือ

หนึ่ง การสร้างและปรับองค์กรชุมชนในกลุ่มชาวปกากะญอด้วยตนเองจากระดับชุมชน เพื่อรวมกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอในระดับที่ใหญ่ขึ้น เช่น ในระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ มีการสร้างปฏิบัติการทางสังคมร่วมกัน เช่น พื้นที่ป่าชุมชน รวมไปถึงการรวมกลุ่มกับขบวนการประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนและถูกผลักดันให้กลายเป็นคนชายขอบด้วยกันในการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาทรัพยากรเชิงนโยบาย

สอง การปรับพิธีกรรมดั้งเดิม ได้แก่ พิธีห่มเฒ่า เม โต หรือพิธีไหว้ผีไฟและการทำแนวกันไฟของชาวปกากะญอเพื่อเป็นกลยุทธ์ในการสื่อสารและรวมกลุ่มคนปกากะญอให้มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขณะเดียวกันก็เป็นการสื่อสารผ่านภาษาพิธีกรรมเพื่อเปิดภาพของผู้นุรักษ์ป่ากับคนภายนอกด้วย

สาม การปรับกิจกรรมและสร้างกิจกรรมใหม่ตลอดจนการสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆ ของชุมชนในการอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์การขยายตัวของแนวคิดการเมืองเชิงนิเวศ เพื่อต่อยอดภาพของผู้นุรักษ์ให้เห็นเป็นจริงในทางปฏิบัติ ดังเช่น กิจกรรมการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าที่หลงเหลืออยู่ในชุมชน และมีการออกกฎเกณฑ์ภายในชุมชนเพื่อห้ามการล่าสัตว์ กิจกรรมด้านการเกษตร ที่เน้นการทำเกษตรปลอดสารพิษ กิจกรรมการบวชป่า ที่เน้นการอนุรักษ์ต้นไม้และป่าชุมชนบนฐานการปรับพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมและการสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ตลอดจนการปรับองค์กรเครือข่ายและพิธีกรรมดั้งเดิมของตมมานั้น ก็เพื่อให้เป็นกลยุทธ์ในการนำเสนอภาพลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ผู้นุรักษ์ป่าบนพื้นฐานความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเพื่อสื่อสารกับคนภายในชุมชนและคนภายนอก

5.2 ข้อเสนอแนะและข้อโต้แย้งเชิงทฤษฎี

ข้อค้นพบของวิทยานิพนธ์นี้ ได้แสดงให้เห็นข้อโต้แย้งทางทฤษฎีในการศึกษาสังคมในสองประเด็นต่อไปนี้

ประเด็นแรก กระบวนการทำให้เป็นคนชายขอบ วิทยานิพนธ์นี้แสดงให้เห็นว่า กระบวนการที่รัฐและคนพื้นราบกระทำการกีดกันชาวปกาเกอญอให้กลายเป็นคนชายขอบ นั้นมีสาเหตุมาจากแนวคิดอคติทางชาติพันธุ์ ผสมผสานกับกระแสความขัดแย้งแย้งชิงทรัพยากรที่คุกรุ่นรุนแรงอย่างต่อเนื่องในเขตพื้นที่จอมทอง ข้อค้นพบนี้จึงเป็นการสนับสนุนแนวคิดเรื่องกระบวนการสร้างรัฐชาติ และการเบียดขับกีดกันผู้ที่ไม่ได้รับการนิยามว่า เป็นคนไทยในงานศึกษาของ Thongchai (1949) ซึ่งวิเคราะห์ให้เห็นถึงการควบคุมและครอบครองพื้นที่ของรัฐไทย โดยเทคนิควิธีการทำแผนที่ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดเขตแดนของประเทศ โดยกระบวนการสร้างรัฐไทยและการสร้างความเป็นไทยได้ดำเนินไปโดยแนวคิดการจำแนกพวก และลัทธิชาตินิยมที่ส่งผลให้เกิดคนไทยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ และคนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ที่ไม่ใช่คนไทย ซึ่งจากผลการศึกษาในประเด็นนี้พบรากฐานแนวคิดเช่นเดียวกัน โดยเหตุที่คนพื้นราบและองค์กรเอกชนในพื้นที่ กรณีของมูลนิธิธรรมนาถได้ตอกย้ำจินตนาการแห่งการแบ่งแยกความเป็นคนไทย/คนอื่น โดยใช้อคติทางชาติพันธุ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการขยายผลความขัดแย้งให้กว้างขึ้น โดยการกล่าวอ้างว่าชาวปกาเกอญอทำไร่เลื่อนลอยที่เป็นสาเหตุหลักในการทำลายป่าและการลดลงของปริมาณน้ำ ทั้ง ๆ ที่โดยความเป็นจริงนั้น งานวิจัยหลายชิ้นได้ชี้ให้เห็นว่า การทำเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียนของชาวปกาเกอญอเป็นระบบการเพาะปลูกพืชหมุนเวียนอย่างเป็นวงจร (Cyclical Swiddening) เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนผ่านระบบการปล่อยผืนดินให้พักฟื้นจนคืนสภาพกลายเป็นป่า (Khunstadter, 1978) เช่นเดียวกับงานศึกษาของทวิช (2538) ซึ่งได้วิเคราะห์ในประเด็นเดียวกันนี้ว่า การที่รัฐกล่าวอ้างว่าชาวเขาทำลายป่าเป็นการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่ไม่มองถึงความสัมพันธ์ของระบบการผลิต ทำให้การพัฒนาของรัฐที่ดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐและองค์กรต่าง ๆ ที่ผ่านมามีความอคติทางชาติพันธุ์ ดังนั้น เมื่อมาผนวกกับปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรซึ่งเกิดจากการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการและควบคุมทรัพยากรได้เบียดขับให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นผู้สูญเสียอำนาจในการจัดการทรัพยากร เช่นเดียวกับที่ ยศ (2539) ที่กล่าวสนับสนุนแนวคิดการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น โดยการนิยามคนชายขอบว่า ใครก็ตามที่ยืนอยู่ตรงชายขอบของการพัฒนากระแสหลัก ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือเป็นเพราะว่า เขาถูกผลักไสให้มายืน ณ จุดนี้

อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาของวิทยานิพนธ์นี้อาจพบรายละเอียดแตกต่างไปจากงานศึกษาของ ทวิช (2538) และสมบัติ (2540) ในบางประเด็น กล่าวคือ งานศึกษาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองขึ้นข้างต้น การถูกผลักให้กลายเป็นคนชายขอบของกลุ่มชาติพันธุ์มักเกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาของรัฐ แต่จากผลการศึกษาที่ได้ในครั้งนี้ พบว่า มีกลุ่มอำนาจต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการแย่งชิงทรัพยากรและกระบวนการผลักให้ชาวปกากะญอกลายเป็นคนชายขอบมีความซับซ้อนมากขึ้นจากกระบวนการของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในสังคมที่มีจุดยืน แนวคิดและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน อย่างเช่น ระหว่างชาวพื้นราบกับชาวปกากะญอ ต่างก็เป็นคนชายขอบเช่นเดียวกัน แต่วิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงรายละเอียดของการที่คนชายขอบต่างชาติพันธุ์ ได้พยายามช่วงชิงนิยามความหมายเพื่อผลักดัน เบียดขับ ให้คนอื่นกลุ่มหนึ่งเป็นชายขอบยิ่งกว่าตนเอง ดังเช่น กรณีความขัดแย้งพื้นที่จอมทอง คนพื้นราบเข้าร่วมกับกลุ่มอำนาจรัฐ และกลุ่มอนุรักษ์ เชี่ยวเข้มเพื่อให้กลุ่มคนพื้นราบเป็นกลุ่มที่มีอำนาจและเบียดขับชาวเขา ซึ่งในการเข้าร่วมดังกล่าว นั้นทำให้กลุ่มคนพื้นราบได้มีตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมและถูกยอมรับจากสังคมในฐานะผู้นุรักษ์ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากร ประเด็นที่สอง กระบวนการสร้างเวทีการต่อสู้ของคนชายขอบ ข้อค้นพบในวิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นว่า ทั้งรัฐ องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น มูลนิธิธรรมนาถ คนพื้นราบ และคนบนพื้นที่สูง (ปกากะญอ) ต่างช่วงชิงนิยามความหมายและปฏิบัติการการต่อสู้บนเวทีการต่อรองแย่งชิงทรัพยากรอย่างเข้มข้นบนความขัดแย้งซึ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยคนชายขอบชาวปกากะญอได้ใช้กลยุทธ์การนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นชาติพันธุ์” ของการเป็นผู้นุรักษ์บนพื้นฐานความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมภายใต้สถานการณ์การขยายตัวของแนวคิดการเมืองเชิงนิเวศ การตื่นตัวของกระแสสิ่งแวดล้อมในระดับโลกและการเปิดรับบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นเครื่องมือในการต่อสู้บนเวทีการต่อสู้เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับความเป็นชายขอบของตนเอง

การนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ของการเป็นผู้นุรักษ์ ถูกนำเสนอในทางปฏิบัติผ่านการปรับเปลี่ยนรูปแบบหลาย ๆ อย่างเช่น การปรับองค์กรในระดับชุมชนและเครือข่าย การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมหม้อ เหม่ โต หรือไหว้ผีไฟและการทำแนวกันไฟเพื่อใช้ภาษาทางพิธีกรรมสื่อสารกับชนชาวปกากะญอเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการรวมกลุ่มและเป็นการใช้พิธีกรรมเพื่อเปิดภาพความเป็นผู้นุรักษ์ของชาวปกากะญอต่อคนภายนอก การปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ของชุมชนและการสร้างกิจกรรมการอนุรักษ์เพื่อตอกย้ำภาพความเป็นผู้นุรักษ์ของตนต่อสังคม

การช่วงชิงนิยามความหมายเช่นที่ว่านี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ สมบัติ (2540) ซึ่งได้ศึกษาเวทีการต่อสู้เพื่อสร้างตัวตนทางชาติพันธุ์ชาวลาหู่ให้กลายมาเป็น “ชาวไทยลาหู่ผู้นุรักษ์”

เพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาวลาหู่กับกลุ่มพลังอำนาจอื่น และเป็นการตอบโต้การถูกนิยามและการตั้งข้อกล่าวหาว่า เป็นผู้ทำลายป่าจากเจ้าหน้าที่รัฐ และนักวิชาการบางส่วน

รวมถึงงานศึกษาของ Moore (1993) ในประเด็นที่ Moore มองว่า การต่อสู้ในระดับท้องถิ่นสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ทางเศรษฐกิจการเมืองระดับภูมิภาค การแทรกแซงของรัฐจนกลายมาเป็นประเด็นระดับโลก รวมถึงการให้ความสำคัญต่อแนวคิดการเมืองเชิงนิเวศที่เน้นการต่อสู้ต่อรองของกลุ่มคนชายขอบเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิและการควบคุมการเข้าถึงทรัพยากร

5.3 ข้อเสนอต่อการพัฒนา

ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร จากศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นว่า การรวมศูนย์อำนาจรัฐในการปกครองท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรนั้น ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งของกลุ่มคนต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหา (คนพื้นที่สูงคนพื้นราบ คนชั้นกลาง) ละเมิดสิทธิมนุษยชน หากจะสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรได้นั้น รัฐควรส่งเสริมดังต่อไปนี้ คือ

1. ให้รัฐมีการกระจายอำนาจเพื่อสร้างให้ประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่นสามารถมีอำนาจในการตัดสินใจในการกำหนดอนาคต ชีวิตตนเองและการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น
2. เสนอและสนับสนุน"การปฏิรูปการเมือง"โดยปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองทุกระดับ ตั้งแต่ การเมืองการปกครองจากส่วนกลาง ภูมิภาค ท้องถิ่น ที่สร้างให้ประชาชนมีอำนาจตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นและระดับชาติ